

Nicolae REPREZENTĂRI GEORGESCU SCRIPTURALE EMINESCIENE

În textul de față nu ne interesează *Cum plăsmuia Eminescu* (D. Caracostea), ci cum așternea el pe hârtie o creație în sistemul de reprezentări scripturale al vremii sale. Vă propun, stimați cititori, o relectură filologică a poemului eminescian *De-or trece anii*, pretabil discuției într-o revistă pentru că este scurt. Nu operăm transcrierea în sistemul ortografic actual, cerând de la lingviști îngăduința ca poezia, ea cel puțin, să rămână a autorului, adică în sistemul grafic în care a fost fixată cu scop de către autor.

Acest poem a fost publicat prima oară de Titu Maiorescu în *Ediția Princeps* (decembrie 1883; voi folosi pentru ea sigla *P1*, iar pentru edițiile următoare ale lui Maiorescu siglele *P2*, *P3... P11*) și reluat, apoi, în „Convorbiri literare” din februarie 1884 (sigla: *CL*), considerându-se îndeobște că revista îl reia după ediție (deși redacția nu anunță acest lucru în vreo notă, cum făcuse, de pildă, cu *Luceafărul* în august 1883, specificând: „După Almanachul Societății România Jună”). Redau textul din „Convorbiri literare”, urmând să-l compar cu *Ediția Princeps* și alte ediții.

DE-O TRECE ANII...

De-or trece anii cum trecură,
Ea tot mai mult imi va plăcè
Pentrucă ’n toat’ a ei făptură
E-un „nu știu cum” ș’un „nu știu ce”.

M’a fărmeecat cu vr’o scântee
Din clipa ’n care ne vëzum?
Deși nu e decât femee,
E totuș altfel nu „știu cum”.

Deaceea una-mi este mie
De ar vorbi, de ar tăcè;
Dac’ al ei glas e armonie,
E și ’n tăcere-i „nu știu ce”.

Astfel robit de-aceeași jale
 Petrec mereu același drum....
 În taina farmecelor sale
 E-un „nu știu ce” ș’un „nu știu cum”.

Mai întâi titlul: dezacord în „Convorbiri literare”, dar în *Ediția Princeps* e chiar greșit: *De-ori trece anii...*, ca și în primul vers (în Sumar însă corect: *De-or trece anii*). În versul 2, *P1* are *im va plăcè* – și este posibil ca *i*-ul lipsă din *îmi* (nu exista semnul separat *î*, se nota *i*) să fi fost dus de tipograf un vers mai sus, la *ori*. Dar atenție: greșeala de aici persistă până la *P4*, în timp ce greșeala din versul 1 a fost îndreptată încă de la *P2*. Nu sunt sigur însă că în *CL* titlul este greșit: *De-o trece anii* poate fi expresie. Poezia urmează, pe de altă parte, în grupajul din revistă, imediat după poemul *Peste vărfuri trece luna...* și poate că tot tipograful (al revistei, de data aceasta) a comis prelungirea singularului.

Trecem. Mai importantă este virgula după versul 2, pusă în *P1* și păstrată în toate edițiile, inclusiv la Ibrăileanu (1936) care a consultat „Convorbirile” și a văzut sigur că acolo lipsește. Dar sunt nuanțe (sensuri) diferite. Virgula cere pauză și înțelesul logic: *tot mai mult, pentru că*, explică acest comparativ. Numai că poezia nu oferă, mai jos, o cauză logică, spune că nu se știe de ce, că e ceva inefabil. Fără virgulă, ca în *CL*, se citește legat: *îmi va plăcè pentrucă*. Și iată cum apar complicațiile. *P1-P11* au virgulă și scriu mai departe în două cuvinte: *Pentru că* (astfel preiau Ioan Scurtu și G. Bogdan-Duică), în timp ce „Convorbirile” nu pun virgulă și scriu legat *Pentrucă*. Sunt două sisteme. Ibrăileanu combină: virgulă, dar urmează cu forma legată, C. Botez la fel, Perpessicius merge neted după Maiorescu (virgulă și formă dezlegată). Noi... cu cine votăm?! Repet: nu e vorba de reguli ortografice aici, dacă trebuie scris *pentru că* sau *pentrucă*, deoarece Eminescu are ambele forme și le folosește... cum vrea el. Eliminăm, așadar, cauzalitatea explicită, apăsată, și păstrăm ca în *CL*, înțelegând, în plus, că acest comparativ „îmi va plăcè” se referă la trecerea anilor, nu la intensitatea iubirii (plăcerii), așadar: nu îmi va plăcea din ce în ce mai mult cu fiecare an care trece (cum vrea virgula maioreșciană combinată cu forma disjunctă *pentru că*) – ci *tot* se va accentua în rostire, dând sensul „totuși” și rezultând o stare pe loc a sentimentului, un același al iubirii în luptă cu trecerea anilor („mai mult”, adică pentru fiecare an se adaugă ceva, încât trecerea să fie compensată, timpul să stea în loc).

Interesant este apostroful al doilea din versul 3. Cum se vede, în revistă este larg (cu spațiu; compară cu *vrò* din versul 5, unde apostroful e strâns, fără spațiu sau blank). Astfel rămâne până la Ibrăileanu, care îl înlocuiește cu trăsura de unire: *’n toat-a ei făptură*. Perpessicius, în 1939, strânge apostroful: *’n toat’a ei făptură*, iar în 1972 pune cuvenita cratimă (apostroful s-a scos din scrierea limbii române prin reforma din 1953 și s-a înlocuit prin cratimă). Simțul limbii ne spune că spațiul scurt între cuvinte cere accentuarea termenului *făptură*. Spațiul larg cere însă accentuarea cuvântului *toată*, și iarăși vedem sistemul: după ce mai sus dorea accent în rostire pe *tot*, acum îl reia pe termenul din aceeași familie de cuvinte. (De aceea *tot* mai mult, pentru că în *toată* făptura ei; glosează pe sensul din *Cu*

mâne zilele-ți adaogi: timpul este continuu, același, un tot, dar și ființa umană are în sine totul, este de asemenea un tot).

Este fără dubii că în „Convorbiri literare” se publică un text cu organizarea sistemică a pauzelor și ortografiei, că nimic nu este întâmplător sau lăsat la voia (la-titudinea) redactorilor, cum se zice. Diferențele dintre acesta și textul din *Ediția Princeps* arată că au fost surse diferite: Maiorescu a avut la îndemână un manuscris, „Convorbirile” au avut alt manuscris. Consecvența regulilor în revistă arată că ea a respectat manuscrisul, în timp ce inconsecvența Maiorescu arată că acesta a lucrat pe text.

Pentru versul 5 edițiile Maiorescu preiau: *M'au fermecat* în loc de *M'a fărmeecat* (devenit *M'a fermecat* în celelalte ediții), și aceste comparații aduc o oarecare lămurire. Mai întâi, fonetismul este obișnuit la Eminescu și chiar în poemul anterior din „Convorbiri literare” găsim: *De ce taci, când fărmeacă / Inima-mi spre tine 'ntorn?* (iarăși: peste tot devine *fermeacă*; Eminescu folosește ambele forme). Apoi însă observăm că forma cu *-ă* creează aliterație: *M'a-făr-* și ține accentul simbolic la începutul versului. Or, prin proteza vocalică: *M'au fer-* Titu Maiorescu obține același efect, păstrarea accentului la început de vers. Soluțiile fiind echivalente, este posibil ca ligatura *M'au-fer-* să-i aparțină tot lui Eminescu.

Versul lipsește din numeroasele ciorne și versiuni anterioare publicării (din manuscrise), dar să ne aducem aminte cum crea Eminescu, din amintirile lui Ioan Slavici: „În primăvara anului 1883 însă el a început să se îndărătnicească și nu mai eram nici eu tot cel de mai nainte. (...) Obiceiul lui era că citea cu glas tare ceea ce îi plăcea, mai ales poeziile, și făcea multă gălăgie când scria, se plimba, declama, bătea cu pumnul în masă, era oarecum în harță cu lumea la care se adresa. Îi băteam în perete; el stingea lumânarea și se liniștea, dar era de rea-credință și nu se culca. Peste câțva timp, când credea c-am adormit, aprindea din nou lampa și iar începea să bodogănească. Mă sculam atunci, mă duceam la el și-l rugam să mă lase să dorm. (...) acesta a fost pentru mine primul semn al bolii de nervi ce-l cuprinsese”. Nu vom lua, de aici, observațiile medicale, ci modul de lucru însuși: cum vedem, poetul experimenta retorica versului, rostea cu voce tare, bătea tactul (nu cum dorește Slavici: „bătea cu pumnul în masă”, ca pentru un furios...), studia așternerea pe hârtie a cutărei sau cutărei forme, analiza îndelung poezia în acest an greu când își definitiva ediția.

Edițiile curente (după Perpessicius) pierd muzicalitatea (*M-a fer-me-cat* nici nu se poate rosti / recita elegant în românește, este aproape cacofonic).

Tot în versul 5, Maiorescu are *vò* pentru *vrò* și înțelegem că evită *r*-ul pentru a nu-i atrage un accent secundar și deci pentru a proteja încă o dată începutul versului. Vom vedea imediat de ce. În versul 6 toate edițiile păstrează apostroful larg (mai puțin edițiile cratimatice actuale) – indicație de citire / recitare sacadată, balansată, iar în versul 7 numai Titu Maiorescu, numai în primele 3 ediții, are: *De și nu e de cât femee*, care este forma din manuscrisul 2261,81 v (databil 1882-1883). Este scris pentru a se recita silabic, sacadat. Titu Maiorescu nu putea, tocmai el, angajat în reformarea scrierii limbii române, să pună astfel, neapărat

el a respectat manuscrisul (sau i-a scăpat corectura *de și* pentru *deși*, *de cât* pentru *decât*, pe care o va face la ediția a patra). „Convorbirile” au respectat însă și ele manuscrisul lor, cu *deși*, *decât*. Formele conjuncte din „Convorbiri” indică ulterioritatea manuscrisului (variantei) pentru revistă: problemele de ritm sunt rezolvate în versurile anterioare, mai ales prin clauzula *M'a-făr-me-cat*, dar și prin formele fără iotacism *scân-te-e*, *fe-me-e*, / *E-to-tuș-alt-fel* (remarcă de trei ori -e plin), iar aici se creează serie de bisilabice.

La versul 8 sunt iarăși diferențe: Titu Maiorescu are: *E totuși altfel, nu știu cum*, iar „Convorbirile”: *E totuș altfel nu „știu cum”*. Edițiile curente au: *E totuși altfel, „nu știu cum”*. Cine și de ce mută ghilimelele în revistă, de ce nu le pune de loc Maiorescu? E greșeală? Cred că aici „cineva” vrea să evite suprapunerea peste expresia „a fi nu știu cum”, cu conotații privind insanitatea, vezi „e cam așa”, „e cam nu știu cum” etc. Deasupra se putea spune că în făptura *Ei* e un nu știu ce și un nu știu cum, dar a se exprima direct despre cineva că „e nu știu cum” duce la asemenea conotații. Astfel, schimbarea ghilimelelor se explică, dar de ce nu păstrează și Maiorescu la fel? Mai mult, criticul pune acea virgulă care apozitează *altfel* prin *nu știu cum*, atenuând acel „e nu știu cum”, dar nu anulându-l. Ibrăileanu păstrează identic, dar, atenție, într-un studiu separat de ediția sa dă de înțeles că a văzut textul „Convorbirilor”: „Așa, de pildă, ca să dau numai un singur exemplu, ar fi publicat Eminescu *De-or trece anii*, poezia aceea cu «nu știu ce» și nu «știu cum», perfectă ca formă, dar care nu e tocmai faimoasă, ca gen?”. Reținerile sale estetice interesează mai puțin – când vedem cum citează – și cum editează. În fond, dacă ar fi atenționat, făcea știință; în felul acesta naște doar susceptibilitate. Eminescu ar fi publicat sigur *De-or trece anii*, dovadă că ea se află în redactări diferite în „Convorbiri literare” și în *Ediția Princeps* (dar... dovada că îl preocupa intens o constituie numărul mare de variante anterioare, rămase în manuscrise). Aici, niciunul dintre manuscrise nu are ghilimele, dar asta nu înseamnă decât că manuscrisul cu ghilimele nu s-a păstrat. Dacă acceptăm ideea că a vrut să fugă de expresia de limbă, trebuie să ne imaginăm că cele două forme, *CL* și *PI*, sunt echivalente: se iese din capcană fie mutând semnele citării, fie apozitând cu virgulă și eliminându-le definitiv. Simetria (scrisă) a poemului cere însă aceste citări în fiecare strofă, deci *CL* ar fi ultima decizie.

Mai avem o discordanță semnificativă la versurile 9-10, pe care Titu Maiorescu le preia în primele trei ediții: *De aceea, una-mi este mie / De-ar vorbi, de-ar tăce*, exact invers decât în *CL* (*Deaceea, de ar, de ar*). Este exemplul de cratimă care nu creează forme conjuncte, ci indică citirea / recitarea silabică. Eminescu are, în finalul *Satirei II* (dar și în alte poeme, grafii din „Convorbiri”): *teamă-mi e ca nu cum-va; Laudele lor de sigur m'ar măhni peste măsură* forme analitice, dezlegate, indicând accente retorice (puternice). În *De-or trece anii...* pot fi, și acestea, forme anterioare, voite tot de poet, echivalente cu cele din „Convorbiri”.

N-avem multe lucruri de spus în chip de concluzie. G. Călinescu notează, în ediția sa la *Poeziile* lui Mihai Eminescu, în nota editorială, că respectă normele academice pentru că și I. L. Caragiale le-a respectat la bătrânețe și pentru că este mai mult ca sigur că Eminescu, dacă ar fi trăit, le-ar fi acceptat și respectat.

Argumentul este liniștitor, dar nu ține cont de realitate. Desigur, Eminescu ar fi acceptat și respectat normele academice de la 1904, pentru simplul motiv că le acceptă și le respectă pe cele de la 1881 și de dinainte de această dată. Una este însă sistemul ca atare, și alta este inovația proprie, în sistem, a lui Eminescu. Felul cum face ligaturile, cum organizează disjuncturile și conjuncțiile între cuvinte, cum plasează accentele, cum pune sau elimină virgula – acestea nu deranjează sistemul, îl completează. Acestea trebuie păstrate. Un sistem normativ este general, nu poate și nu trebuie să intre în amănunte, în intimitatea textului, mai ales a celui poetic. Altfel, se ajunge, cum s-a și ajuns, la poezia ternă, plată, la scrierea netedă, trasă la rindea, a poeziei clasice, împotriva voinței autorilor, împotriva firii limbii în general.

În altă ordine de idei, acest tip de analiză filologică lămurește condiția lui Eminescu în vara lui 1883, în preziua scoaterii sale din viața civilă. Se demonstrează că poetul și-a administrat bine opera, făcând completările și arhitectura volumului pe care i-l va edita Titu Maiorescu în iarnă. El a organizat volumul, el a făcut un grupaj cu poeziile noi pentru „Familia” și alt grupaj, mai amplu, pentru „Convorbiri literare”. Diferențele sistemice dintre tipărituri atestă aceasta din plin.

UN ACCENT UITAT

...Noi nu zicem că se învață limba română după clasici, dar susținem că astfel ea se înțelege mai bine. Nu numai limba vorbită ca atare, ci și modalitatea de scriere a ei: literatura clasică oferă, și aici, soluții. Iată, de pildă, accentul. Notarea lui în scris, mai ales atunci când este semnificativ, respectă tocmai principiul fonetic al scrierii, adică acel imperativ: „Să scriem cum vorbim”. Se știe foarte bine că în limba română accentul este mobil (variabil), normativele mai noi acceptă cu lejeritate chiar dubletele accentuale (*edítor* și *editór* etc.), dar se trece mult prea ușor peste foarte numeroasele cazuri când sensul cuvântului diferă în funcție de accent. Abia dacă pentru *cópii* / *copíi* mai vedem notată diferența în scris (pentru că este flagrantă!) – în rest, se lasă textul fără diacritice, la discreția cititorului. E drept, marii scriitori fac uneori jocuri de cuvinte pe baza accentului nenotat. Marin Preda spune, undeva, despre un personaj că rostește numele lui *Stalin* cum ar zice „Mărin”: neputând scrie cu accent, autorul îl sugerează dând alt cuvânt cu o singură accentuare. În altă parte ne spune că tânărul Nicolae Moromete rostea cuvântul *umanism* rupt în două și cu accent prelung pe *u*: vrea să facă un joc de cuvinte cult pe titlul operei lui Thomas Morus, *Utopia* (care vine din *ou*, *ouk*, negație în limba greacă, și *topos*, loc: sensul este „locul care nu există” – așa cum umanismul pentru tânărul fiu al lui Moromete e ceva care nu există...). Acestea sunt posibilitățile / disponibilitățile artistului de a folosi sistemul de scriere care i se dă. Pe vremea când se prezenta mai insistent Titu Maiorescu în școală, noi știam că titlul studiului său critic *În lături*, deși nu este accentuat grafic, se citește, după voința autorului, cu accent pe *u*. Tot prin anii '60 ai secolului trecut (anii „Moromeților”) Romulus Vulpescu a publicat, în revista „Limba română” a Institutului de Lingvistică al Academiei Române, o listă întregă, un adevărat dicțio-

nar, de cuvinte românești cu sensuri diferite după accent – desigur, cu scopul de a atrage atenția lingviștilor asupra necesității introducerii semnului grafic ca atare în scriere. Demersul n-a avut ecou; dicționarul lui Romulus Vulpescu ar merita republicat ca probă de muncă sisifică atât la propriu, cât și la figurat.

Există cel puțin un domeniu unde accentele ar trebui să fie obligatorii: acela al numelor proprii (de oameni, dar și de locuri, ape etc.). În București, de pildă, toată lumea zice Mânăstirea Cașin, dar la Onești, unde mi-am făcut liceul, se zice Râul Cășin. Dl Valentin Talpalaru îmi aduce aminte, în acest context pe care-l dezbatem la o șezătoare literară din jurul Galaților, de numele lui Calistrat Hogaș: deși autorul însuși, în timpul vieții, atrăgea atenția că-l cheamă *Hogăș* numele venind de la hogaș, fâgaș, totuși s-a instaurat definitiv accentul celălalt, *Hógaș* (aici funcționând, poate, și ritmul întregii sintagme, cu necesitatea cezurii după trisilabicul *Ca-li-strát* înainte de bisilabicul Hogaș; compară cu un eventual Hogașu, cu -u final silabic, unde accentul ar fi aproape obligatoriu, natural, pe -a). O întâmplare lingvistică mai veche mă face să insist. Aveam oarece ore la Târgoviște, împreună cu alți profesori, și ne transporta un tânăr cu mașina instituției. Invariabil, pe la kilometrul 60, comentam – desigur, și ca să ne treacă timpul – tăblița indicatoare de pe marginea șoselei: „Matraca 3 km”. A doua sau a treia oară când am trecut pe lângă ea, un distins profesor de franceză ne-a spus că avem de-a face cu o foarte curioasă asemănare cu franțuzescul „matraque”, cuvânt de substrat, probabil galic, cu sensul „bătă, ciomag, ghioagă” – iată ce aproape suntem de francezi, chiar și prin toponimie. Timpul a trecut, informația s-a așternut în memorie. Peste vreun an mi s-a întâmplat să fiu în altă alcătuire pe același drum, și pe lângă indicativul spre Matraca să ni se oprească mașina (o pană de... țigări, cred, lângă un chioșc). Profitând de ocazie, am întrebat un localnic dacă e departe acest sat, Matraca. El nu m-a înțeles, a trebuit să repet arătându-i și indicatorul. „- A, *Matracà!*? – Nu, nu e departe, vreo 3 kilometri – a răspuns el privind același indicator”. Ce să-l mai întreb eu de ciomag, bătă, ghioagă, dacă au cumva și vreun termen apropiat de *matraque!* Omul mi-a atras atenția că se accentuează altfel, numele satului Matraca din județul Dâmbovița intrând în serie accentuală cu macara, tuslama, ciulama etc. În acest sens, *Matracà* nu mai are legătură cu ciomagul galic, ci mai degrabă vine de la *matracúcă*, *matracúc*, *matracà*. Este vorba de un derivat de la vechea *mătrăgună*, pusă în legătură încă de Hasdeu cu spaniolul *mandragora*.

Ce face totuși omul de știință sau simplul pasionat de etimologii și similitudini în asemenea cazuri? Accentul grafic era necesar pentru clarificări. Mă gândesc la un străin: cum citește el Vâlcea, de pildă? Rămâne de discutat dacă e cazul să folosim un singur fel de accent – cel ascuțit, să zicem – sau două, eventual toate cele trei accente uzuale în greacă sau franceză. Una este însă a fi „en embaras de choix” și alta e să nu alegi nimic pur și simplu, pentru că nu-ți vine în minte să alegi... Pus între două clăi de fân și neștiind pe care s-o aleagă, măgarul lui Buridan riscă să moară de inaniție, dar fără nicio clai!

Cred că ajung atâtea exemple ca să am dreptul să revin la Eminescu în căutarea accentelor. Încep discuția cu unul care mă preocupă de mai mulți ani. Este vorba de versul 84 din *Epigonii*. În edițiile de astăzi, după Perpessicius, contextul este

acesta (v. 82-84): „Voi urmați cu răpejune cugetările regine, / Când plutind pe aripi sânte printre stelele senine, / Pe-a lor urme luminoase voi asemenea mergéți”. Acest accent ascuțit pe *mergéți* îmi dă dureri de cap, ca să zic așa (am rămas cu imaginea bătei de la Matraca în minte...). Până în 1939, când apare ediția Perpessicius, edițiile anterioare (cele 11 ediții Maiorescu, edițiile G. Bogdan-Duică, G. Ibrăileanu, G. Călinescu, C. Botez etc.) aveau *mergeți*, prezentul cu accent pe finală în rimă cu *îngheț* din v. 81. Tot fără accent apare textul și în „Convorbiri literare”, 15 august 1870, prima tipărire a poemului. Perpessicius citește însă o ciornă manuscris a lui Eminescu, cea din mss. 2257,84 (de fapt, un elaborat aproape definitiv al poemului), pe care o dă și în facsimil, iar la comentarii notează: „Așa cum se poate deduce din context, unde celelalte verbe sunt la imperfect, și cum se poate observa și din clișeu de la pag. 34, *plutéți*, *mergéți* sunt imperfecte și reprezintă două izbutite cazuri de rime vizuale” (I, p. 296, nota). Manuscrisul facsimilat are „Pe-a lor urme luminoase voi asemenea *plutéți* *mergéți*” (șters *plutéți*), iar vocala accentuată notează, în scrierea limbii române tradiționale, diftongul, deci: *luminoase*, *pluteați*, *mergeați*. La ediția a doua a sa (*Opere alese*, 1966; eu consult ediția din 1973) Perpessicius păstrează la fel, și explică în notă: „...ca și două versuri mai sus: *Voi urmați cu repejune*. Aceste trei verbe sunt, cum și logica cere, imperfecte. Pronunție dialectală (cu *e* deschis în locul diftongului *ea*: *plutéți*, *mergéți* oferă două perfecte rime vizuale (*îngheț-mergéți*)” (p. 279).

Nu știu pe cine poate convinge această argumentație, dar textul a înghețat astfel după Perpessicius, și la D. Murărașu, și la Petru Creția (Ediția MLR – și ediția Alexandru Spănu scoasă la Minerva, în 2003, colecția BPT, care reia identic ediția MLR), și la Dumitru Irimia (toate trei edițiile). Un accent uitat, într-un sistem ortografic în care accentul nu-și are loc, *id est*, este refuzat cu obstinație... Uitat și neexplicat. Numai ediția lui Petru Zugun (2002) are curajul unui imperfect apăsător: *mergeați* (vol. II, p.77). De ce nu mă convinge, aici, nici chiar Perpessicius? Mai întâi pentru că nu pot accepta rima „îngheț-mergeați” la Eminescu, indiferent cât de deschis s-ar citi diftongul. Apoi, ce fel de rimă vizuală ar fi aceasta? Adică, vezi *marea de îngheț* și suprapui peste ea *mergereea*, ca un fel de lunecare / patinare? Dar e vorba de o plutire printre stele și cugetări... Nu mă convinge, apoi, pentru că Perpessicius emendează un text eminescian antum tipărit, după forme de manuscris, metodă pe care el însuși a criticat-o mult la Ioan Scurtu (care schimba cuvinte din textul tipărit cu altele, din manuscrise, motivând că e mai frumos etc.). Orice manuscris eminescian este anterior ultimei forme, cea pentru tipar, și în orice variantă, versiune, ciornă etc. autorul are dreptul să experimenteze forme, punctuație etc. Ultima sa voință este însă în textul tipărit; eventualele observații, de pildă, că redactorii au intervenit le faci pe acest text. Și, desigur, Perpessicius nu spune nici cum este în „Convorbiri literare”, la Titu Maiorescu etc., adică la editorii de dinaintea sa. (În acest sens, discuția pe manuscrise este ca o inspectare a unei schelării dezafectate: evident că, dacă rămânem acolo, trebuie să comparăm accentele în limba vorbită: *a pluti*, verb de conjugarea a IV-a, face pers. a II-a plural la indicativ *voi plutiți* și la imperfect *voi pluteați*, iar *a merge*, conjugarea a III-a, *mergeți* / *mergeați*, cu observația că paradigma tinde să se regularizeze la accentul pe temă: *voi mérégeți*, dar se folosea, desigur, așa cum se folosește și astăzi, și accentuarea *voi mergéți*; oricum, e mai simplu să discutăm licența poetică *mergéți* decât să intrăm

în complicate probleme de concordanță a timpurilor: când autorul accentuează egal *plutéți*, *mergéți* în fluxul scrierii, se poate gândi la imperfecte, dar când, apoi, taie *plutéți*, se gândește sigur doar la păstrarea accentului în aceeași poziție pentru verbul celălalt, cel selectat. Repetăm: acestea sunt discuții printre schele dezafectate, sunt forme anterioare publicării.)

Cred, mai degrabă, că Perpessicius emendează după un alt context eminescian, versurile 246 și 250 din *Strigoii*, unde, pentru rimă (și sens), textul din „Convorbiri literare” este așa: „Miroase-adormitoare văzduhul îl îngreună’ /.../ Când gurile ’nsetate în sărutări se ’mpreună’”. Titu Maiorescu nu este de acord, aici, cu revista și preia fără accente, schimbând termeni, schimbând ritmul și chiar sensul: „Miroase-adormitoare văzduhul îl îngreună /.../ Când gurile ’nsetate ’n sărutări se ’mpreună’”. (În toate edițiile sale se păstrează astfel, forțând accentele pentru eventuala recitare: *’n sărutări se ’mpreună’* – sens vulgar, poate chiar licențios, de care autorul tocmai voia să scape prin elegantele sale accente.) Având un asemenea accent pe finală chiar la Eminescu, Perpessicius se consideră îndreptățit să uzeze de procedeu. Trebuia, poate, să ne atenționeze.

Mai este însă un motiv pentru care nu mă pot lăsa convins de această emendație de text: virgula după versul 83. Textul în „Convorbiri literare” este acesta:

82. *Voi urmați cu răpejune cugetările regine,*

83. *Când plutind pe aripi sântă pintre stelele senine*

84. *Pe-a lor urme luminoase voi asmene mergeți.*

„Convorbirile” au virgulă, cum vedem, doar după versul 82, cealaltă virgulă (după *senine*, v. 83) apare la Titu Maiorescu și se păstrează în toate edițiile, până azi (inclusiv la Perpessicius, care de cele mai multe ori preia inerțial punctuația din edițiile anterioare, fără a o discuta – uneori, e drept, căutând consensul editorilor anteriori, dar la fel: îți dai seama că este un consens doar comparând edițiile între ele, nu se specifică asta nicăieri). Sensul în „Convorbiri” e limpede: (voi) *plutind mergeți*, gerunziul ține acțiunea într-un prezent continuu, în care este atras și *urmați* de mai sus; abia întrerupând mișcarea prin virgulă, acest *mergeți* rămâne oarecum suspendat și intervine suspiciunea că ar putea fi un imperfect. Nu este cazul, punctuația rezolvă totul.

Ale cui sunt, apoi, *urmele* – ale stelelor sau ale cugetărilor? Cu virgulă, textul se leagă peste versul 83, deci voi urmați cugetările și asmene mergeți pe urmele lor luminoase. Virgula maioreșciană ajută, aici, înțelesul – dar cu ce preț? Acțiunile următoare sunt concomitente fără virgulă (*plutind mergeți: mergeți plutind*) și devin, despărțite de virgulă, succesive ori în coordonare cauzală (*pluțiți și mergeți; pentru că pluțiți mergeți* etc.). Cât despre lumină, imediat mai jos vine explicația: „Cu-a ei candelă de aur palida înțelepciune / Cu zâmbirea ei regală, ca o stea ce nu apune / Lumină a vieții voastre drum de rose semănat”.

Iată un alt accent eminescian, trecut din „Convorbiri” în toate edițiile, scos abia de C. Botez și, desigur, și de Perpessicius, încă din 1939, pe motiv – desigur! – că imperfectul se înțelege și fără accent grav pe finală; poate de aici s-a inspirat acesta pentru *mergéți* de mai sus, dar este ciudat cum n-a pus în 1939 accentul grav:

mergēți respectă manuscrisul, cum se vede și din facsimil; dar se poate deduce că pe vremea lui Eminescu imperfectul se accentua cu *accent grav*, iar diftongarea cu *accent ascuțit*, or, în *mergēți* din manuscris sunt ambele situații: imperfect exprimat prin diftong; cred că e mult mai cuminte să considerăm, în această ciornă manuscrisă, că accentul ascuțit marchează numai accentul în rostire, poetul nu putea fi atent la două lucruri odată în graba scrisului. Menținând forma în 1966, editorul va fi trebuit să pună accentul ascuțit, ca să nu mai complice lucrurile... Maiorescu are și aici virgulă după *nu apune* – păstrată conștiincios de editori –, făcând apozitie (înțelepciunea palidă este stea ce nu apune). Sensul este că această stea *lumină* drumul vieții voastre, ea este agentul. Luminile de mai sus (*pe-a lor urme luminoase*, ale cugetărilor) sunt date, așadar, de candela de aur a palidei înțelepciunii. Palida – nu poate fi decât un joc de cuvinte pe numele zeiței înțelepciunii, *Pallas Athena* (genitiv grecesc: *Pallados*; *Palladium*, la Vergilius, este statuia zeiței pentru troieni) combinat cu latinescul *pallidus*, -a, -um (galben la față, înfricoșat, etc.). Manuscrisul 2257,72 are *pallidă înțelepciunea*, cu -ll- și dacă ar fi să îmbunătățim, l-am restitui formei definitive.

Revenind, și aici avem imperfect, de data aceasta accentuat în revistă și în edițiile vechi. Eminescu mai folosește însă, pe lângă imperfectele obișnuite ale limbii, și unul al dummerii, ca de exemplu în *Luceafărul*, vorbirea lui Demiurg: „Tu *vreai* un om să te socioți...” (cu sensul: tu vroiei / voiai de mult să te socioți om, acum îmi dau seama; forma este refuzată de ediții, dar prezența ei în „Almanahul România jună” este suficient indiciu că a dorit-o autorul însuși). În *Epigonii* avem forme cu acest regim în versuri ca acestea, de pildă: „Și deaceea scrisa voastră eră sântă și frumoasă / Căci din minți eră gândită, căci din inimi eră scoasă, / Inimi mari, tinere încă, deși voi sunteți bătrâni”. Formele actuale, terne (adică netede, fără accent) dau valoare conclusivă: „Și, de-aceea, scrisa voastră era sântă și frumoasă...” (am pus virgule ca să se înțeleagă sensul actual). Accentele eminesciene repetate și forma legată dau însă, în textul original, sensul urmărit de noi, acel imperfect al dummerii: autorul își dă seama acum, scriind, de cauză, el accentuează în cursul vorbirii *era* mai puternic decât *sântă, gândită, scoasă*. Avem numeroase alte exemple unde imperfectul nu este accentuat grafic de către Eminescu, precum în *Rugăciunea unui dac*: „Pe când nu era moarte...” etc.; se poate replica însă că *Rugăciunea unui dac* a fost tipărită în 1879, iar *Epigonii* în 1870, cu 9 ani mai devreme. Ne putem referi la *Venere și Madonă*, tot din 1870, v. 35: „O fercioar’ a cărei suflet era sânt ca rugăciunea”. Să se compare: *scrisa voastră eră sântă – a cărui suflet era sânt ca rugăciunea*: prima oară se accentuează puternic sub ritm *era*, accent etic, a doua oară se accentuează *sânt*, calitatea sufletului interesând și deci imperfectul nu mai este accentuat grafic. O eventuală convertire în sistemul grafic actual trebuie să sublinieze cu alt corp de litere întregul cuvânt (Eminescu însuși vorbește, în cazul accentului etic, de sublinierea cuvântului care-l implică). Dar găsim chiar în *Epigonii* un imperfect neaccentuat, în v. 90: „Ochiul vostru vedea ’n lume de icoane un palat”. Aici, ca și în *Rugăciunea unui dac*, ca și în *Venere și Madonă*, imperfectul nu e sub ritm, de aceea nu se accentuează grafic.

Iar observația care se impune este că acest „voi” din *Epigonii* este de față, prezent. Nu se referă doar la înaintașii în viață (Alecsandri, Helliade), ci este o concluzie generală:

toți înaintașii sunt numiți, arătați în prezent, cu acest imperfect gramatical care arată dumerirea. Care este, atunci, impedimentul ca în pasajul de la care am plecat să vedem două prezente, cum e în „Convorbiri literare”, în locul celor două imperfecte bănuite de către ediții? Voi urmați acum, în prezent, cugetările regine – și voi mergeți acum, în prezent, pe urmele lor. Se evocă zborul pe aripi sante pinte stelele senine. Cu atât mai mult: este vorba de sufletul nemuritor, intrat în cosmosul înțelepciunii, în zbor continuu prin lumea ideilor, a cugetărilor. Aceste „inimi mari” fac două lucruri în același timp: urmează preceptele zeiței înțelepciunii – și merg pe urmele acestor precepte, adică le caută cu răpejune și le urmăresc, le pun în practică, să zicem. Arta poetică a înaintașilor este mai limpede explicată pe cazul Costache Negruzzi: „...șterge colbul de pe cronică bătrâne (...) Moaie pana în coloarea unor vremi de mult trecute / Zugrăvește din nou iarăși pânzele posomorâte / Ce-arătau faptele crude...”. Repetarea este, aici, importantă. În poemul anterior, *Venere și Madonă* (C.L., 15 aprilie 1870), Rafael prelua de pe statuile vechi din Roma chipul zeiței Venus și îl transforma, cu meșteșugul artei sale, în Madona, adăuga, adică, diadema de stele, raiul creștin etc. la un chip păgân. Tot astfel poetul face dintr-o femeie pierdută o sfântă. Dându-și seama că a comis o impietate, readuce sfânta creată prin artă la condiția bacantei. Mai mult: înțelege că poate să schimbe din nou situația. Un asemenea creator este un epigon, un „apostat” care schimbă binele în rău și răul în bine când vrea, care se poate schimba pe sine însuși etc. Arta (pictura, poezia) poate aceste lucruri, iar autorul are o responsabilitate imensă. Spre deosebire de *Venere și Madonă*, în *Epigonii Costache Negruzzi* coboară în timp, dar nu schimbă nimic: „zugrăvește din nou iarăși pânzele posomorâte”. Este un aparent pleonasm; de fapt, *iarăși* trebuie înțeles „iarăși pânzele posomorâte”, tot aceleași pânze, iar așa. Înaintașii nu schimbă, doar învie trecutul așa cum a fost, ei procedează prin *eponimie*: fac de două ori în aparență același lucru, merg prin timpul scurs și-l aduc, identic cu sine, în prezent, reînvie ceea ce pare mort, dar nu-i schimbă esența. Ei, cu toții, caută cugetarea – și merg în cugetare, nu doar o numesc, definesc, înfățișează etc. Este diferența dintre existență și afirmație: scrisa voastră *eră* sântă etc. – oamenii de azi „Numesc sânt, frumos și bine ce nimic nu însemnează”. Idealul *kalos kai agathos kai dikaios* este sau doar se afirmă, doar se numește fără a însemna ceva în interior.

Tot oamenii din ziua de astăzi, epigonii, mai afirmă ceva: „Privim reci la lumea asta – vă numim visionari”. În context actual, *vizionar* este o calitate deosebită a geniului; Domnul Profesor Florea Fugariu, căruia i-am adus în mai multe rânduri mulțumiri ce nu vor fi însă niciodată de ajuns, îmi atrage atenția că în vremea lui Eminescu termenul avea conotații magice, negative, păstrate până în secolul al XX-lea, dacă e să cităm numai definiția Dicționarului Candrea din 1931 la termenul *vizionar*: „care crede că are vedenii, care are idei ciudate, extravagante”. Pentru epigoni, înaintașii sunt doar niște „ciudați”. Abia acest poem îi reabilitează, într-o expresie memorabilă: „Rămâneți dară cu bine sante firi vizionare”. Poți pune, aici, virgula vocativului (cum fac edițiile, împotriva „Convorbirilor literare”)? Cel mai cuminte e să lași fără virgulă, în regim de complement direct (sau nume predicativ): rămâneți așa cum sunteți. Iar textul are nevoie de explicație – și pentru sensul cuvintelor, și pentru forma lor și chiar pentru punctuația ori semnele diacritice folosite inițial. Mai înainte de toate însă, pentru a rămâne așa cum este.